

Alsens Overgivelse til de kejserlige Tropper i Krigen 1627—29.

Af O. Nielsen.

I Efteraaret 1863 overgav Hr. Etatsraad Regenburt mig nogle Pakker gamle Dokumenter, med det Ønske at jeg vilde undersøge, hvorvidt de kunde yde Bidrag til Fædrelandets Historie. Iblant disse fandtes en Mængde Oplysninger om Alsens Overgivelse til de kejserlige Tropper, om hvilken Genstand Historien, saavidt mig er bekendt, saa godt som tier, og jeg udarbejdede deraf følgende Afhandling til slesvigske Provindsial-eftretninger, der stansede ved den ulykkelige Krig 1864. Over Hertuginde Dorothea er 1639 i Hamborg trykt en Ligprædiken af den sønderborgske Hofpræst Johan Bøldich, der ikke findes paa vore Bibliotheker, men da Lachman har kendt den og han intet meddeler om Alsens Besættelse, maa man antage, at den intet Udbytte vil meddele om nærværende Emne.

Efter det uheldige Slag ved Lutter am Barenberg 15de Avg. 1626 trak Kristian den Fjerde sig tilbage mod Elben, og Krigen førtes fra nu af mest ved Marscher og Smaakampe. De tyske Fyrster, som ikke tidligere vare frafaldne, forlode ham for største Delen nu, ja nogle, som Erkebispfen af Bremen af det gottorpske Hus, gik endog ligefrem over til Tillys Armé. Den danske Vasal Hertug Fredrik af

Gottorp, der selv havde en Broder i den kejserlige Hær, søgte, saa længe Kongen endnu var syd for ham, at indtage en mæglende Stilling, og virkede ikke alene intet i den sidste Del af Krigen til Landets Forsvar, men tvertimod aabnede straks sine Fæstninger for Fjenden, saasnart denne havde overskredet hans Grænser. Paa Landdagen i Rensborg 27de Nov. vedtoges vel en almindelig Udskrivning i Hertugdömmene af Mandskab til Landets Forsvar, ogsaa i den hertugelige Del, men denne dreves ikke med Kraft, og Hertugen forblev passiv, især efter et Truselsbrev fra Tilly.

Som Hertug i Sønderborg såd dengang Hans den Yngres Søn Alexander; han og hans Brødre vare ligefrem Kongens Lensmænd, og der kunde intet Spørgsmaal være om hvilket Parti de burde tage, men Kongen fandt ingen Understøttelse hos dem, mere end den de vare nødte til at yde.

Hertug Alexander døde 13de Maj 1627 og efterlod sin Enke Dorothea, Datter af Grev Johan Günther af Schwarzburg med 6 Sønner og 1 Datter. Efter hans Ønske skulde Dorothea overtage hans Godsers Bestyrelse¹⁾; hun var en paa Karakter og Legeme svag Kvinde; hendes Slægt var tysk, hendes Broder tjente i Tillys Hær og de hertugelige Forbindelser vare ikke skikkede til at give hende nogen Kærlighed til Danmark; hun havde ingen Raadgivere, hendes Frænder gave hende kun ubestemte Svar, saa hun var i en pinlig Stilling, torde ikke forlade Kongens Sag, da denne i et Øjeblik kunde landsætte et Tropicorps paa Als, men vovede ej heller andet end at vise sin Underdanighed mod den kejserlige Højhed. Hun var saaledes

¹⁾ Lachmann: Einleitung zur Schleswig-Holsteinischen Geschichte III. 117.

mellem 2 Ild; at hun svigtede Kongen, maa mere tilskrives Omstændighedernes Magt og hendes Svogres Paa-virkning end egen Mangel paa Troskab.

Efterat det danske Troppekorps i Schlesien var blevet tilintetgjort, ventede man Wallensteins Ankomst til Nordtyskland og hans Forening med Tilly, hvorved Kristian den Fjerdes Magt øjensynlig vilde blive brudt. 15 Marts og følgende Dage 1627 holdtes en Landdag i Kiel, hvor betydelige Skatter udskreves. Paa Befæstningsværker i Holsten maatte der nu ogsaa arbejdes med Iver, og 7 Maj udgik kgl. Befaling, at Kongen havde forordnet Brejde Rantzov til Botkamp, at han skulde fremme et Skanseanlæg ved Tremsbüttel, hvorfor Undersaatterne paa de fyrstelige og adelige Godser uden Vægning maatte indfinde sig der og arbejde med al Flid. Det synes, som der efterhaanden fra de forskellige Egne er sendt Mandskab hertil, ti først 8de Juli udstædtes Brev til Hertuginde paa Sønderborg, at hun Søndagen den 29de Juli skulde lade sine Undersaatter møde ved Tremsbüttel, hver med en Skuffe eller Spade og hver tredje Mand med en Hakke, forsynede med Føde for 8 Dage, i hvilken Tid deres Arbejde skulde være fuldendt; tillige opfordrede Rantzov hende til at give dem nogle Ord, at Værket saa meget flittigere kunde befordres. Men hun undskyldte sig i et Brev af 17de Juli: I hendes Sörgestand var det hende nu aldeles umuligt, men 12te eller 19de Avg. skulde hun tilvisse sende Mandskab; hun vilde gerne bidrage sit til Fædrelandets Forsvar, men hendes Land og Undersaatter vare i en elendig Tilstand paa Grund af en Indkvartering af Ryttere i over 18 Uger, der først nylig havde forladt hende, saa at den største Del med Koner og Börn neppe havde Brød til at opholde Livet med; hun havde selv i disse Dage sendt et Bud til Kongen

i Lejren ved Lauenborg og han havde tidligere lovet at skaane hende saa meget som muligt, hvorfor hun bad Rantzov om ikke videre at tvinge hende.

Ved et trykt aabent Brev dat. 30te Juni havde Kongen sammenkaldt en Landdag i Rensborg til den 24de Juli; til denne afsendte Hertuginde sin Hovmester Thomas Grot, ikke forat han skulde deltage i dens Beslutninger, skönt hun dog havde faaet en Indbydelse fra Prins Kristian af 17de Juli til at afsende et Sendebud med Fuldmagt til at stemme om, hvad der kunde tjene til Fædrelandets Beskyttelse og Bevaring, men forat han skulde opsøge Prinsen og forebringe ham hendes Mangel paa Evne til at sende Mandskab til Tremsbüttel. Dagen efter sin Ankomst fik Grot Besøg af Udsendinge fra Stænderne, der forelagde ham en Betænkning til Underskrift, men han vovede ikke at handle uden Fuldmagt; ligeledes sendte Hertug Joakim Ernst af Pløn Bud efter ham, ej heller ham torde han indlade sig med. Derimod søgte han at faa Prinsen i Tale og efter flere forgæves Forsøg fik han endelig Lejlighed til at faa denne tilstillet en Skrivelse fra Hertuginde. Prinsen forebragte Sagen for Kongen og lod Thomas Grot give det Budskab 27 Juli, at paa sidste Landdag var denne Arbejden paa Skanserne almindelig besluttet og indvilliget af menige Landstænder, og skönt Kongen gerne vilde forskaane sine Undersaatter, saa var der dog Følger at befrygte heraf, idet andre ligeledes vilde undslaa sig; forat et saa nødvendigt Værk til Fædrelandets Forsvar og Sikkerhed ikke skulde saaledes blive opholdt, fandt Kongen det derfor raadeligst, at hun lod sine Folk indfinde sig, ellers tilbød han sig i Fremtiden at lette hende andre Besvær, som maatte fremkomme. Grot gjorde Indvendinger herimod til Marskalken, som bragte ham dette Svar, men

denne svarede, at han ikke kunde udvirke mere, det var desuden aldeles nødvendigt at anvende Landets yderste Magt og Formue; i Fortrolighed vilde han desuden fortælle, at Hertug Filip paa Glyksborg havde gjort lignende Undskyldning formedelst paalagt Indkvartering, men Kongen havde «rotunde» afslaaet det. Dog da Landdagen havde bestemt, at Rensborg skulde befæstes, holdt Marskalken vel for, at Hertugindens Undersaatter kunde benyttes der istedenfor at drage den lange Vei til Tremsbüttel og han vilde medvirke dertil.

Medens Forsamlingen stod paa i Rensborg, gik Tilly over Elben 26de Juli. Det almindelige Opbud, som den tidligere Landdag havde fastsat, naar Nøden krævede det, kom nu i Stand og 28 Juli udstædte Kongen en kort Forordning derom, der næste Dag i en udvidet Skikkelse udgik fra Krigskommissariatet¹⁾: alle over 18 og under 55 Aar, adelige og uadelige, Borgere og Tyende af hvilken somhelst Stand skulde give Møde paa forskellige Steder, den slesvigske Adel og frivillige Ryttere i Rensborg. I største Forvirring skiltes Landdagen ad og hver drog sin Vej for at fremme sine Planer. 4de August 1627 affærdigedes et Brev dat. Krempe fra Kongen til Hertuginde Dorothea: det var hende uden Tvivl bekendt, hvorledes Fjenden ikke alene havde faaet «Foddistriktet» paa denne Side Elben, men Kongen ogsaa fattet den uundgaaelige Beslutning at lade Udbud udgaa over de slesvigske og holstenske Fyrstendømmer; forat hendes Undersaatter ligeledes kunde give Møde, da ingen billig kunde afslutte sig fra saa almindeligt Forsvar, saa kom han «freundtvetterlich» til hende, da Faren forstørredes hvert Øjeblik, at hun ogsaa vilde lade udgaa Forordning herom og det med højeste Alvor, at

¹⁾ Trykt hos Lachmann, III. 167.

hendes Folk tilligemed de øvrige kunde give Møde paa Hakshede. Brevet var besynderlig nok stilet til den afdøde Hertug Alexander.

Udentvilt straks efter Modtagelsen af denne Skrivelse skrev hun 7de Avg. til Hertug Fredrik paa Gottorp og til sin Svoger Joakim Ernst og bad dem om Raad og om at meddele hende, hvorledes de havde betænkt at forholde sig, men deres Svar ydede hende ikke stor Hjelp, de havde begge undskyldt sig hos Kongen, men endnu ikke faaet hans Resolution, de torde ikke raade hende til at unddrage sig Kongens Bud, men overlod alt til hendes eget Forgodtbefindende. I sin uvisse Tilstand skrev hun 23 Aug. et Brev til Prins Kristian: hun vilde gerne lyde Kongens Bud, men i hendes sørgelige Enkestand og med sine mange umyndige Børn var hun berøvet den bedste Raadgiver og kunde ikke bringe Mandskab tilveje saa hurtig, hun bad ham paa bedste Maade undskylde denne ringe Tøven; den Skat, der paa sidste Landdag var paalagt hver Plov til næste Bartholomæi Dag (24de Aug.), var det en Umulighed at udrede saa hastig, især naar Undersaatterne selv skulde møde i egen Person med fornøden Proviand; dette bad hun ham betænke, men hun vilde paa ingen Maade unddrage sig det fælles Fædrelands Forsvar, tvertimod rette sig efter, hvad han resolverede. Medens hun ventede paa Svar, var Tilly rykket nærmere, og det befrygtedes, at han tilsidst vilde sprænge det danske Forsvarskorps; for at betrygge sig mod de mulige Følger heraf, indgav hun et Bønsskrift til den «alldurchlaughtigste, uovervindeligste» romerske Kejser om en Salvegarde for sine Godser: hendes Ægtefælle var for faa Uger siden død og hun hensad med 7 umyndige Børn; hendes sal. Herre havde levet ikke alene som en kristelig Fyrste og

ført en oprigtig Vandel til det sidste, men var forbleven i største Lydighed mod Kejseren og i samme Hensigt altid og til sin sidste Stund havde adhorreret, instigeret og med Flid formanet sine Sønner til det samme; hun var en afdelt Fyrste og havde intet med Krigen at gøre, hvorfor hun bad om ikke at blive molesteret og betrængt af hans Krigsmagt, men at han vilde meddele sine Generaler skriftlig Befaling til ikke fjendlig at angribe hende og hendes Land eller bebyrde det med Krigspressurer, derimod beskærme hende mod al ubillig Vold og Plyndring; denne hans Forsorg for Enker og faderløse vilde Gud lønne med timelige og evige Goder. Herved havde hun paa en Maade brudt med Kongen; Prinsen besvarede vel fra Rensborg den 27de hendes sidste Skrivelse, men han kunde ikke indvillige i hendes Forlangende uden Kongens Samtykke, haabede meget mere, at hun nu ikke vilde unddrage sig det fælles Forsvar, men medvirke sit dertil.

Tilly og Wallenstein forenede nu deres Hære og be-
traadte Holstens Grund den 30te Avgust, de anlagte Skanser
toges med Lethed, da Mandskabet tildels for længe siden
af Frygt havde forladt dem; den 7de Sept. indtoges Pinne-
berg og den 15de trak Markgreven af Baden sig tilbage fra
Oldenburg og fik sit Korps tilintetgjort, hvorved Halvøen
blev aaben for de fjendlige Skarer; vel forsvarede enkelte
Fæstninger sig, som Rensborg, der holdt sig til den 6te Okt.¹⁾,
men hurtig udbredte Fjenden sig over Landet, jagende
Kongens for største Delen lejede Tropper foran sig, lige
til Vendsyssel; den 28de Sept. kom de kejserlige til Ribe
den 2den Okt. til Vejle. Kongen selv drøg til Fyn og Her-

¹⁾ Lachmann III. 188. 199. Waitz Schleswig-Holsteins Geschichte II. 518.

tuginde Dorothea maatte endnu bevare Freden med ham, der saa let kunde landsætte et Korps paa Als, hun skrev derfor til ham 10de Sept. og fortalte ham, at da Krigsuroen var kommen til dem og hun med sine Börn og andre tilkomne fyrstelige Slægtninge og Venner ingen andre Steder havde at opholde sig, havde hun forat fritages for Krigens Medfør udbedt sig Forskaaning af den kejserlige General. «Derefter vil Eders kgl. Maj. af os af bestandigt Hjerte være forsikret, at vi ikke videre har disponeret og indrettet vor oprigtige Intention end til at faa nævnte Forskaaning, vi os ogsaa ellers ikke vil gøre delagtige med Kontraparten i nogen Konspiration, Akkord og andre Sager» og hun haabede, at Kongen ikke forlænkte hende deri, ja meget mere vilde hjælpe hende til, at hun ikke blev bedrøvet eller besværet af hans Flaade. Fra Dalum fulgte ogsaa Svaret af 30te Sept., at han gerne undte hende og hendes Börn al Sikkerhed og havde ikke noget imod hendes Foretagende, «men holder dog for, at det bedste Sikringsmiddel er, at Skibe og Færger blive tagne i Agt, at Fjenden ikke skal bemægtige sig dem, hvilket vi stole paa, Eders Kærlighed vel vil sørge for med sømmelig Omhu». Hertugen af Gottorp fik Frihedsbrev 27de Sept.¹⁾ og aabnede selv sine Fæstninger for Fjenden; 4de Okt. udstædte Henrik Schlick, Greve af Passau, Herre til Plann, Gottsche og Ywannowitz, kejserlig Raad, Kammerer, Oberst og Feltmarskalk et Brev dat. Schuby (vistnok Skovby i Løjt Sogn) til sin hele Armee, at han i sin Generalbeskyttelse har taget Hertuginde Dorothea, hendes Slot og Stad Sønderborg samt hendes Godser Sandtbergh, Gammelgar, Rumorshoff, Neuhoff, Kelkeins (o: Kegenæs) og alle hendes Tje-

¹⁾ Waitz II. 524.

ner og Undersaatter, hvorfor alle skulde agte dette hans Salvegardebrev, og ingen, hvem det end var, fjendlig indfalde paa forannævnte Godser eller med Kwartér, Plyndring, Penges Exaction og andre lignende Insolentier molestere hendes undergivne, men meget mere fri hende fra saadant Soldatbesvær og Exorbitantier under højeste Livsstraf. Saaledes var hun sikret og kunde rolig sidde paa sit Slot uden at se andre Fjender end dem, der vare paa den modsatte Side af Vandet.

Men de kejserlige Frihedsbreve vare ikke til at stole paa, det viste sig i Ditmarsken, det viste sig her. Løftet om at skaane Als var overilet, Kongens Flaade kryssede i Søen, et Forslag var gaaet ud paa at besætte Øerne ved Sønderjylland og derfra gøre Flankeangreb paa Fjenden¹⁾, der ved idelige Marscher saaledes vilde udmattes. Under sin Fraværelse havde Wallenstein overgivet Befalingen «over disse Steder» til Oberst Generalvagtmeister Schauenburg; denne udstedte fra Rensborg 19de Okt. et Brev til Hertuginde: Kongens vedvarende fjendlige Holdning og den almindelige høje Nødvendighed fordrede, at alle Steder ved Havgrænsen bleve tagne i Agt og besatte og Fjendens vidt udseende farlige Intent blev brudt, at man saameget før kunde komme til Fred; det var derfor nødvendigt, at Als og Sønderborg bleve besatte, hvorfor han søgte og bad hende om at tillade, at dette hendes Land blev besat med nogle Kompagnier og sikret mod fjendlig Fare; han haabede, hun ingen Betænkning nærrede, men her viste sin Devotion mod Kejseren og derved beviste, at hun ikke ønskede, at mere Ulykke skulde tilstøde hendes Land og tilgrænsende Fyrstendømmer. Dette Budskab overbragtes

¹⁾ Jahn: Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen S. 381.

hende af Oberstløjtenant Rovvicit, der intet Svar vilde oppebie, men gav hende Betænkningstid. En tro Undersaat vilde nu have modsat sig, Sønderborg Slot kunde udentvivl en Stund udholde en Belejring og et Bud til Kongen vilde bringe Hjælp fra denne, men at gøre sit Land til en Skueplads for Fægtninger, hvis Udfald ikke kunde forudses, og bryde med sine Svogre, kunde aldrig falde Dorothea ind; det eneste hun gjorde, var at bede Hertug Filip om Raad. Den Oberstløjtenant, der bragte Schauenburgs Skrivelse, drog fra Sønderborg lige til Glyksborg, udentvivl for at faa Hertug Filip, hvem han synes at have staaet i venskabelig Forbindelse med, til at indvirke paa sin Svigerinde; denne stiledede ogsaa et Brev til hende 21de Okt., at Oberstløjtenanten havde fortalt ham, at omtrent 100 kgl. Skibe laa ved Halvøen Pøel (nærved Wismar) fulde af Folk, i den Mening at besætte Als; han bad hende derfor at holde god Vagt ved Stranden og ingen indlade. Der medfulgte tillige et Brev fra Magdalene Dorthe von Buchholz, der opholdt sig ved det glyksborgske Hof, til sin Søster, der var hos Hertuginde Dorothea, hvilket egentlig var stilet til Hertuginde ifølge Indskydelse fra Brevskriverskens Foresatte. Hun imødegik Hertuginde Klager, det var bedre, at Godset blev hos Vennerne end hos Fjenden, et Brev, der vidner om Tønen ved Hertug Filips Hof.

Faa Dage efter, udentvivl, skrev samme Magdalene ved Nattetid et udateret Brev til samme Søster, hvori hun meldte hende at Hertug Frans Albrecht af Sachsen-Lauenborg¹⁾, Broder til Hertuginde paa Glyksborg, var

¹⁾ Kejseren havde anvist ham Haderslev Amt, hvori han kunde søge sin Sold og Hvervningsomkostninger (Slange, Kristian IV. 637).

kommen til Glyksborg; han bragte Budskab om, at det var vist, at Kongens Skibe vilde komme, Hertug Filip havde sagt, at Hertuginde heller maatte tage mod Kejsereis Folk, der dog ikke lod hende i Ro, naar Fjende var paa Als, og Hertug Frans Albrecht havde ytret det Ønske at komme til at ligge paa Als, saa vilde hun blive bedre forskaaet, ellers raadete de hende at sende Bud til Grev Schlick og berette ham, hvorledes Sagerne stod. Dette sidste fulgte hun ogsaa, og 8de Nov. skrev denne fra Aarhus, at hun ikke behøvede at frygte Indkvartering, Kontributionen vilde han ogsaa lette, men om faa Dage vilde han komme til Haderslev, og haabede, at hun da skulde blive tilfreds. Om han kom til Haderslev vides ikke, men til Rensborg drog han, hvor han 27de Nov. udstædte Ordre til Oberstløjtenant Kristian Jakob Reinhard von Rovvicit ved det nassauske Regiment, vistnok ham, der laa i Flensborg, at, da Wallenstein alvorlig havde befaleet at besætte Als paa alle nødvendige Steder, skulde han af sit Regiment ikke alene straks føre Tropper derover med god Orden, men allesteder give Agt paa Fjendens mulige Forhavende, ligesom tage den fornødne Underholdning paa Øen.

Hertuginde var vel meget ilde tilmode herover, men har dog vist meget venskabelig modtaget sin Indkvartering, sine Svogres Venner og egne Landsmænd. At hun dog ikke ansaa den danske Sag for tabt og derfor maatte betrygge sig mod, hvad der mulig maatte komme, ses deraf, at hun den 24de Nov. udfærdigede et Brev til Kongen, hvorledes hun virkelig i 2 Maaneder havde været fri for Besvær, men for 8 Dage siden formærkedes, at Hertugen af Friedland handlede imod sin tidligere Ordinans og befalede sine omkringliggende Officerer at belægge Als med Gar-

nison. «Det er Gud i Himlen bedst bekendt, hvorledes vi paa det højeste har bestræbt os for og forsøgt alle Midler til at forhindre denne Ordre og da vi straks saa, at al Indvending var forgæves og man fast holdt paa at udføre Ordren, alligevel nogle Dage havde opholdt Værket «und alles pure für den Faust abgeschlagen», men det hjalp intet, derimod er det ved vor ihærdige Vægning meget mere kommet saa vidt, at Officererne have bragt os Magten for Øjnene og med Vold ville fuldføre Exekutionen, hvormed de have gjort Begyndelsen. Hvorpaa vi, da vi se den højeste Fare, ja vore Undersaatters og Landets fuldstændige Ødelæggelse umiddelbart for Øjnene, paa ingen Maade kunne afvende den, mindre forsvare os derimod eller modstaa en saadan Magt, endelig vælge det taaleligste og *nolens volens* maa indtage Besætningen»; saaledes bliver hun ved, men det er ikke den nøgne Sandhed. Kongen fik ogsaa først denne Skrivelse 9 Dec. paa Dalum og da var det for silde at gøre noget. Den 27de Nov. udstædte Ordre til at besætte Als er da traadt i Kraft. Rigtignok udfærdigede Hertuginde samme Dag 3 Bönskrifter til Grev Schlick, Wallenstein og Kejseren, der alle gik ud paa det samme; der var indkvarteret et Kompagni Soldater i hendes Besiddelser, der nu ogsaa vilde besætte hendes eneste Residens, uagtet hun havde tilbudt at forsvare sig der med sine egne Folk; hendes Land var en Ø, helt omflydt med Vand, som derfor (!) ikke var til at befæste og ikke kunde forsvares af nogen med Fordel; saa længe det hele Krigsvæsen havde bestaaet, var det aldrig hændet, at en fyrstelig Enke saa uforskyldt var bleven belagt med Indkvartering; hun og hendes mange fyrstelige Børn vilde falde aldeles i Armod, hvis der ikke gaves Ordre til at føre det nassauske Kompagni tilbage, det førtes jo ikke

mod Fjenden, i hvilket Tilfælde hun havde været ligesaa skyldig som villig til at vise sin Devotion mod Kejseren. Men alt dette hjalp ikke, ingen tog Notice af hendes Bøn.

Imidlertid kryssede Kongens Flaade bestandig i Østersøen. Hertuginde maa dog ikke have haft det saa knapt, som hun klager over; et Skib, ladet med Korn, sendte hun til Lybæk, men paa Tilbagevejen blev det opsnappet af danske Skibe og taget som Krigsbytte; Kongen synes at have været meget forbitret over Alsens Indtagelse og betragtede Hertuginde som Fjende. Ulykkelig over Tabet af Skibet og saaledes vis paa Kongens Unaade, endnu altid søgende at bevare Venskab med begge Parter, afsendte hun nogle betroede Mænd til København, der 12te Febr. 1628 indbragte hendes Undskyldning tilligemed en Forestilling fra dem selv skriftlig til Kongen. Hendes fyrstelige Naade havde med forfærdet Sind fornummet, at det var forebragt Kongen til hendes Forurettelse, at hun ikke alene godvillig havde modtaget den kejserslige Garnison, men endog selv fordret og begæret den. Men hun kunde med god ren Samvittighed og Sandheds Grund vidne, at hun med al Flid havde tragtet efter at blive fri derfor, hun kunde ikke modstaa Fjenden og maatte indlade ham, da ellers alt vilde være blevet skudt i Grund og Brand. Hvad Skuden angik, da skulde den for de Penge, der indkom for Kornet, medtage Fornødenheder til Hofholdningen og til hendes egne fyrstelige Börns Behov, men ikke til ringeste Forstrækning for Fjenden; de bad Kongen ikke videre at bedrøve hende, men til sin høje Berømmelse med kgl. medfødt Godhed at lade hende faa Skibet tilbage uden Godtgørelse, ja give det Fripas til at sejle hvorhen det lystede; Øen var temmelig forsynet med Korn og naar hun udførte det, kom det jo ikke Fjenden til gode, men

det var altsaa tvertimod til Kongens Gavn. For det tredje, saa vilde det ligeledes bero paa Kongens Betænkning, hvorledes Hertugindeus Investitur over hendes Sønners Andel af Slesvig og Femern skulde ordnes.

Til Svar herpaa gav Kongen 15de Febr. følgende: Om end Garnisonen paa Als var indtagen mod Hertugindeus Vilje, saa havde det dog sømmet sig for hendes højstforbindtlige Fidelitet straks at tilkendegive saadan Tvang for Kongen, forat de kunde gengælde Magt med Magt og beholde Als til egen Raadighed. Da den daglige Erfaring viste, at alt hvad der kom under Fjendens Hænder, ogsaa stod beredt for hans umaadelige Lyster, kunde han ikke bekvemme sig til at give den tagne Skude til Pris for Fjenden. Hvad det tredje Punkt angik, vilde han ikke erklære sig derom, men haabede, at hun ikke tilsidesatte det høje Slægtskab med Hans Majestæt. Samme Dag gav Kommissjonen et Gensvar, men det blev uden Følger.

Den 21de Marts indtog Kongen Femern¹⁾ og erobrede en stor Del Skibe. Hertugindeus saa nu, at Faren nærmede sig og at det var nødvendigt at gøre et Forsøg paa at forsone Kongen. Den 27de Marts afsendte hun Daniel Rantzov, forat han mundlig skulde underhandle med Kongen og forebygge, at hendes Land fjendlig blev angrebet og saaledes uden Skyld ruineret, overfaldet og udplyndret eller lagt i Aske; tillige medfulgte et Brev fra hendes 6 Sønner, men Rantzov har ikke kunnet faa Foretræde eller i alle Fald fik han intet Svar. Ufortrøden med Bønsskrivelser, stadig yukelig klagende, henvendte Dorothea sig igen til Kejseren i et Brev af 13de April. Hun havde 27de Nov. afsendt et Klageskrift til Prag, men hendes Sendebud var forsvundet

¹⁾ Lackmann III. 240.

mellem Sønderborg og Hamborg, hvorfor den uundgaaelige Nødvendighed tvang hende til vemodig af ydmygt Hjerte at beklage sig over sine umaadelige Besvær. Nu havde hun haft Indkvartering over 19 Uger i sit ringe Amt, hvoraf hun med 7 Börn alene skulde leve, og ikke alene til et Kompagnis Underholdning ugenlig tilsat over 500 Rdl., men ogsaa taalt, at hendes Residens var besat med stærke Vagter og bebygget og forskanset; Kongens Flaade kryssede om Øen og hun ventede med det første at blive overfalden, samt hendes Residens indtaget, eller da Huset formedelst den foretagne indvendige Befæstning ikke saasnart var at erobre, dog idetmindste Landet blive taget og hendes stakkels Undersaatter ganske ruinerede, ja Husene og alt andet paa Landet vel lagt i Aske, hvilket Kejseren kunde afhjælpe ved at borttage Besætningen, der ikke var hans Hær til nogen Nytte, uden den, at det aldrig saalænge der er ført Krig er hørt, at en fyrstelig Enke saa uforskyldt er bleven saaledes behandlet, hvorfor hun bad ham om at lade sin General ophæve Indkvarteringen — et Brev, som kun en taabelig Kvinde kunde skrive, saa frugtesløst maa det synes for enhver. At det ikke gjorde nogen Virkning, er aabenbart, en Hær, der har et Land besat, opgiver ikke uden Grund en vigtig Grænsefæstning.

Den 19de Apr. skrev hun et egenhændigt Brev til Kongens Moder, Enkedronning Sofie og bad hende gaa i Forbön hos Kongen, med Vidnesbyrd om at hun havde faaet den besværlige Indkvartering mod sin Vilje; förend Indfaldet havde hun jo baade 18 Uger underholdt et Kompagni danske Ryttere og forrige Efteraar forsynet den kgl. forbisejlende Flaade med Proviant og Foder, hvorfor hun bad hende bevæge Kongen til ikke fjendlig at angribe Øen og bringe hende og Börn til Tiggerstaven. Enke-

dronningen sendte Bønskriftet, som hun havde faaet tilligemed et Brev fra Frøken Marie til Slesvig, Holsten, til Kongen med nogle formildende Ord. Denne gav ogsaa «venligst» tilkende, at alt det, som var forefaldet og passeret paa den sønderborgske Side ved Forsvaret af dette Land, ikke var nogen bedre bekendt end dem selv; hvad det Punkt angik, at Fjenden var modtaget paa Als «vil Vi ingen Beskyldning forvente eller have, men saadant tilskrive Ulykken og den Allerhøjestes Straf». Med dette Svar kunde hun ikke lade sig nøje, men Krigsskuepladsen forlagdes til Nordtyskland og Holstens sydlige Del, hvorfor der ikke blev noget af Alses Erobring. Næste Aar i Jan. samledes Udsendinge i Lybek for at underhandle om Fred. Derfor afsendte hun 13de Jan. igen et Brev til Kongen, der efter paany at have fremstillet hendes Uskyldighed foreholdt den elendige Tilstand, hvori Als var. Fjenderne forlod nu Landet, men hun bad om at forskaanes for dansk Indkvartering og andre Byrder, at hendes Land og Folk igen kunde komme i en taalelig Tilstand. 31te Jan. svarede Kongen fra København: hvis han ikke saa slet var bleven forladt af hende og kunde have forsynet Als med tilstrækkelig Garnison, vilde dette Sted være blevet i hans Magt og ikke kommet i Fjendernes Hænder til Vor virkelige Skade, og Hendes Naade ikke foraarsaget til sine store Klager. At det endnu forholdt sig saaledes, var Kongen ikke kært, men han overlod den Allerhøjeste i sin Tid at hjælpe den retfærdige Sag og dem der havde lidt for dens Skyld. I Maj Maaned blev Freden i Lybek underskrevet og Hertuginde benyttede Kongens nu sandsynligvis til Mildhed stemte Sind til at gentage sin forrige Bøn 19de Maj, dog den blev uden Svar. I Begyndelsen af Juni bortskibede de kejserlige Soldater sig fra Als, men 3 danske

Skibe lagde sig ved Øen og gjorde Landgang, saasnart de andre vare borte. Der blev lagt Indkvartering over hele Øen, Skatter fordredes med Strenghed og Hertuginde maatte saaledes bøde for sin tvetydige Holdning. Naturligvis førte hun Klage derover, den 24de Juni gentog hun saaledes i et Brev atter den gamle Paaberaabelse af sin Uskyldighed. Hvad Kontributionen angik, da havde Hertug Alexander i sin Tid indvilliget i Landdagens Beslutning om dennes Erlæggelse, men straks efter henlagdes 3 Kompagnier Ryttere saavel i denne som i den nordborgske og glyksborgske Del i 18 Uger, hvortil anvendtes flere 1000 Daler, hvorfor det var umuligt at bidrage noget fra disse Steder; Kongen havde da ikke hørt Hertug Philips forebragte Klage i Kiel, men hun haabede, at Kongen nu ikke besværede hende højere end andre, men fritog hende for Kontributioner. Resolutionen faldt dog, at det maatte blive ved det givne Svar. En Maaned efter sendte hun Thomas Grot afsted til Hovedkvarteret i Ohe auf der Maase (i Reinbek Amt), hvor Kongen svarede 24de Juni, at hun havde givet stærke Tilsagn om ikke at indtage Fjenden paa Als, men dog havde handlet derimod og ikke engang forud underrettet ham om, hvor lidet Skyts og Besætning hun havde, som det sømmede sig for hendes Lenspligt, ligeledes havde hun unddraget sig Kontributionen og Ros-tjenesten, derfor kunde der ingen Forandring ske med Indkvarteringen.

Hertug Fredrik paa Nordborg maatte ogsaa tage sin Del, idet han fik de halve af det Kompagni Ryttere, der laa paa Als af Oberst Holks Regiment, men da han ikke ejede saa meget Land som Dorothea, bad han om Indkvarterings Fordeling efter Plovantallet, hvilket Kongen bevilgede 9de Juli. Oberst Ferentses Regiment kom senere i

Kvartér her, men det fik Ordre 27de Juli til at drage bort efterat have udskrevet 16 Dages Proviant. Med Fordelingen efter Plovene var Hertugindeu naturligvis utilfreds og indgav 20de Juli sin Beklagelse herover. Hun havde nu i flere Uger haft Indkvartering af Fodfolk, betalt den fordrede Kontribution og følte nu ingen ringe Glæde over, at Ferentses Kompagni drog bort, men saa gerne hun vilde, kunde hun ikke tilvejebringe 16 Dages Proviant paa dette fordærvede Sted, og saa hørte hun, at Oberst Holks Livkompagni igen skulde indkvarteres her og underholdes af den nordborgske og sønderborgske Del alene, men det kunde hun slet ikke udholde. Hun bad Kongen om at give Krigskommissærerne Wulf og Kaspar Buchvald en anden Forordning og hvis det endelig ikke kunde ske anderledes, da ogsaa at lade Hertugen af Glyksborg bidrage sit til Kompagniets Underholdning. Men herpaa kom intet Svar, en fornyet Skrivelse af 2den Avg. sendte hun ikke af; tvertimod udkom 9de Avg. Anordning om at fordele Henrik Holks Kompagni efter Plovene. Dette fandt Hertugindeu uretfærdigt, og 15de Avg. indgav hun atter en Klage til Kongen; hun havde godvillig modtaget først Oberst Holks, derefter Oberst Ferents Regiment og ladet dem udpresse Kontributioner af hendes til Grund fordærvede stakkels Folk, og havde nu haabet ikke mere at blive belagt med Byrder efter Ferentses Folks Afrejse; men hendes Haab var aldeles slaaet fejl og blevet til Vand; først maatte hun give de bortdragende Proviant for 16 Dage, efter Plovenes Antal, hvorved hendes kære Svogre led en uforholdsmæssig Lettelse og nu skulde Holks Livkompagni ligge her. Men nu var desværre Kærligheden mellem nære Slægtninge kølnet, ja det i den Grad, at ingen mere agtede Enker og faderløse, men den højeste Besvær derimod blev dem forundt. Hun havde haft store Udgifter

med sine mange Børn og det var paa Tide, at hendes voksne Sønner sendtes udenlands for at se og lære noget videre, at de kunde tjene Kongen og erhverve sig hans Affektion og Befordring. Hertug Fredrik havde ingen voksne Børn, brugte ikke den tredje Del imod hende til Hofholdningen og det var den største Uret, at han ikke fik de halve Byrder af Indkvarteringen.

Kongen lod hende foruden ved den strenge Indkvartering ogsaa føle sin Unaade paa andre Maader; han sammenkaldte en almindelig Landdag til den 20de Avg. ved et aabent Patent, men tilstillede hende ikke nogen særegen Indbydelse hertil, som han havde gjort til de tidligere Landdage 15de Marts og 25de Juli 1627. Heraf tog hun Anledning til at beklage sig i et Brev af 18de Avg. og undskyldte dette med, at hun ikke vilde have, at det skulde se ud og i Fremtiden bebrejdes hende, at hun ikke vilde deltage i Raadslagning om det fælles Fædrelands Opkomst, men bad Kongen undskylde sig, da hun først for faa Dage siden havde faaet at vide, at Forsamlingen skulde ske; hun haabede, at Kongen ikke vilde handle til hendes Præjudis, men lade Freden vende tilbage og borttage den ødelæggende Besætning. Tillige skrev hun til Kaj von Ahlefeld, den tyske Kansler, og bad ham tale hendes Sag og ikke lade hendes Svogre have mere Lettelse end hun; sin Sekretær i Itzeho sendte hun tillige Efterretning om hendes Godsers Beskaffenhed¹⁾, men alt var forgæves; den 26de Avg. 1629 faldt Kongens Resolution dateret Krempe, at den den 9de udgangne Ordinans, om at Kompagniets Forplejning paa Als skulde ligelig fordeles og Byrden forlægges efter Plovenes Antal, fandt han overensstemmende med Billigheden og

¹⁾ Se Tillæg.

formaade ikke at tilbagekalde eller ændre den. Derimod fordeltes Kontributionen tillige paa de Svabstedske og «Schelswische» Tjenere, som det synes dog kun dem paa Als, der i Antal vare 28²⁾. Hvor længe denne Indkvartering varede og hvor længe Hertuginde Dorothea saaledes maatte bøde for sin tvetydige Holdning — derom tie de foreliggende Aktstykker; hun har 1633 trukket sig tilbage fra Bestyrelsen af sit Len³⁾ og døde 1639 paa sin Gaard Gammelgaard paa Als.

Tillæg.

Von Gottes gnaden *Dorothea*, Hertzogin zu Schleszwich Holstein, Geborn zu Schwartzburg Honstain, Wittibe.

Vnsern Gnedigen grusz und wolgeneigten willen bevoor, Erbar lieber getrewer, Wir fügen Euch hiemit zuuornehmen, welcher maszen der Hochgeborne Fürst vnd Herr Friederich, Erbe zu Norwegen, vnser freuntlicher lieber Schwager vnd Gevatter ein *Memorial* vndt anzeigung der vngleicheit zwischen Sunderburg- vnd Norburgischen theill abfaszen vnd Jhr Konigliche würden, wie vnsz nicht anders bewust, der gebüer nach einlievern laszen; Wan dan zufferst auff vor hohgedacht Jhr Konigliche würden gnedige verordnung der Ernueste Casparus Straszer des Loblichen Obersten Holken Regemendts Quartir-

²⁾ Dette erfares af et Brev fra Ernst Jobst Heidtmüller dat. Sønderborg 22de Avg. til en, han kalder sin Broder: «vormercken nun, das heute Sonnabend das übrige volck allhie einlogirt werden soll, Es hatt der Quartirmeister vor guet angesehen, das wir die Schwabstedischen vnd Schelszwischen dienere in der contribution zu hülf bekommen müchten, deren da bey 28 sein, sonsten hat er auch hienebenst Ihr. konigl. Mayesteten order.» Til Svabsted Amt hørte da Stavnsbøl paa Als med Birkeret (det nuv. Augustenborg).

³⁾ Slange 767.

formaade ikke at tilbagekalde eller ændre den. Derimod fordeltes Kontributionen tillige paa de Svabstedske og «Schelswische» Tjenere, som det synes dog kun dem paa Als, der i Antal vare 28²⁾. Hvor længe denne Indkvartering varede og hvor længe Hertuginde Dorothea saaledes maatte bøde for sin tvetydige Holdning — derom tie de foreliggende Aktstykker; hun har 1633 trukket sig tilbage fra Bestyrelsen af sit Len³⁾ og døde 1639 paa sin Gaard Gammelgaard paa Als.

Tillæg.

Von Gottes gnaden *Dorothea*, Hertzogin zu Schleszwich Holstein, Geborn zu Schwartzburg Honstain, Wittibe.

Vnsern Gnedigen grusz und wolgeneigten willen bevoor, Erbar lieber getrewer, Wir fügen Euch hiemit zuuornehmen, welcher maszen der Hochgeborne Fürst vnd Herr Friederich, Erbe zu Norwegen, vnser freuntlicher lieber Schwager vnd Gevatter ein *Memorial* vndt anzeigung der vngleicheit zwischen Sunderburg- vnd Norburgischen theill abfaszen vnd Jhr Konigliche würden, wie vnsz nicht anders bewust, der gebüer nach einlievern laszen; Wan dan zufferst auff vor hohgedacht Jhr Konigliche würden gnedige verordnung der Ernueste Casparus Straszer des Loblichen Obersten Holken Regemendts Quartir-

²⁾ Dette erfares af et Brev fra Ernst Jobst Heidtmüller dat. Sønderborg 22de Avg. til en, han kalder sin Broder: «vormercken nun, das heute Sonnabend das übrige volck allhie einlogirt werden soll, Es hatt der Quartirmeister vor guet angesehen, das wir die Schwabstedischen vnd Schelszwischen dienere in der contribution zu hülf bekommen müchten, deren da bey 28 sein, sonsten hat er auch hienebenst Ihr. konigl. Mayesteten order.» Til Svabsted Amt hørte da Stavnsbøl paa Als med Birkeret (det nuv. Augustenborg).

³⁾ Slange 767.

meister abgeordnet in diesem vermuge Jhr konigl. Mayesteten *ordre* die pflugdinsten zu *examiniren* vnd eingleichheit darein zu treffen anbefehligt, die weil wir aber befinden, das in obgedachtem *Memorial* der feder den willen zuviell gelaszen, als haben wir vnserer meinung vmb soviel beszere nachrichtung Euch gnedig zuverstehen geben wollen, gesinnen demnegst gnedig, Jhr wollet dieselbe Articull mit fleisz erwegen vnd Euch mit *Doctore* Bushio oder Jemandt anders, zu deme Jhr vnserthalben vortrawen zusetzen vermeinet, bereden, auch die vorsehung thun, das selbiges zu einem andern Schweche vnsz zum besten *dirigiret* werden müge, das auch da durch der vorachte bericht ans liecht gebracht werde; dann obwol zuforderst im angezeigte *Memoriall* 410 Pfluge, so zu diesem hause Sollen gehören erwehnet, Konnen Sie doch Selbiges nicht beweisen, Immaszen wir von vnserm Beambten berrichtet, das nicht 400 Sein sollen, vnter welchen dan viell wüste, vnd konnet Jhr in Sunderheit das dorff Duttbüll anzeigen, das in selben in zwee tage vnd ein nacht 900 Man vnterhalten; Was nun den Armen Leuten darein auffgangen, Kan leichtlich erweget werden.

Dasz fursz ander Rumorszhoff auff ein tonne goldes werdiret, ist in diesem nicht ein geringe zusatz geschehen; Wir wolten wünschen, dasz derselbe so vollekomen sein müchte.

Obwol vnserer Stadt Sunderburg etzlicher maszen vns mit weinigem *contribuiren* hiellffet, ist Jedoch daselbe ein geringes vnd kommen vns dagegen andere beschwerungen gedüppelt zu handen, worüber zwar nicht so hoh zu *glorijren*.

Ferner wirdt gesetzet, das also die *Summa* der pflugdienste *Salvo errore* 510 ohn den Städtlichen hoff Rumorszgarde, welche abnutzung auch ein zimliches bringen sein sollen; Nun habet Jhr hiervnter die vngleicheit zusehen, Inmaszen wir mit Rumorszgarde eingerechnet nicht 400 pflugdienste Konnen zuwege bringen; Was die auffkämpfte des Städtlichen hoves belangent, werdt Euch nunmehr auch woll bevor sein.

Vber dieses wollen wir nicht hoffen, das wir mit starcherer einquartierung vom Norburgischen Volche ihrem vorhoffen nach

sollen beleget werden, Inmaszen wir dan bey dieszer graszirenden Pestzeit mehr dan zuviell beleget.

Auch konnen wir vnsz zu dem Punkt wasz zu viell gegeben, wie der gegentheill vermeinet von ihnen einbehalten vnd vor vnsz erleget werden solte, woe von wir ausztrüchlich *protestiren*, durchausz nicht vorstehen. Sonsten baben wir mit des Regiments Quartiermeister vorgeschriebener Poste halber reden lassen vnd begehret, man müchte in diesem keine vorenderung vornehmen, che und bevor wir von Jhr König würden deszfals erklerung bekommen, wornach wir vnsz zu *dirigiren*. Wir vorsehen vns gentzlich, Jhr werden dieses woll bewegen und müglichen fleisz anwenden dafern müglich diesem, wie an Jhm selbstn billig vorgebawet werden müge vnd vorbleiben Euch sonsten mit allen gnaden beygethan.

Sunderburg den 21 *Augusti* A^o 1629.

Dorothea.

Dem Erbaren vnsern *Secretario* vnd Lieben Getrewen *Georgio*
Itzehoe.
